

שו"ת יביע אומר חלק ט - אורח חיים סימן צ

הערות על שו"ת חסד ואמת להרה"ג ר' מכלוף עידן זצ"ל

(א) בחאו"ח סי' ה כתב לדון בדין תענית בכורות בערב פסח, אם רשאים לאכול בסעודת ברית מילה, והעלה להקל ע"פ דברי המהר"ש הלוי (סי' ג) שא"צ להתענות בכה"ג. ע"ש. הנה כיצא בזה כתב בספר מאורי אור (עוד למועד דף כט ע"ב) שאין להחמיר לנהוג תענית זה לבני אדם חלשים משום ביטול מצות ליל הסדר, ארבעה כוסות ומצה ומרור, ומכל שכן שמותר לאכול בסעודת מצוה, כמ"ש הפרי חדש (סי' תע) בשם המהר"ש הלוי (סי' ג) שהבכורות יכולים לבטל תעניתם משום סעודת מצוה. ע"ש. וכ"כ בשו"ת מהר"ר ידידיה טיאה וי"ל ז"ל (בחאו"ח סי' לח), שסיום מסכת נחשבת סעודת מצוה, ורשאים הבכורות לבטל התענית בערב פסח בגללה, באופן שיתחיל באיזו מסכת, כגון מסכת חגיגה, זמן מה קודם הפסח, וילמוד בה בכל יום כמה דפים עד שישלימנה בערב פסח, וכדמוכח ממ"ש בספרים של שלמה (פרק מרובה סי' לז), דמילה ופדיון הבן חשיבי סעודת מצוה, וכל שכן סיום מסכתא. ע"ש. וכן היה נוהג הגאון אדוני אבי בעל קרבן נתנאל, בשבוע שחל בו ט' באב, שהיה לומד מסכת תענית במתכוין להשלימה בשבוע שחל בו ט' באב, ואח"כ היה סועד בבשר ויין, ואני ג"כ הייתי מן הקרואים לסעודה. ואף על פי שהרב אליהו זוטא כתב שאם לא היה נוהג לעשות סעודה בסיום מסכת בשאר ימים, אפשר שלא יעשה עתה, ושאם לא נזדמן הסיום דרך תלמודו לא ימהר ולא יאחר וכו'. העולם לא נהגו כדבריו. וגם אטו משום שביטל סעודת מצוה זו איזה פעמים ולא עשאה, גם עתה נאמר לו שלא יעשה הסעודה לסיום המסכת, זה אינו מן הסברא כלל. וכן ראיתי למורי אבי הגאון הקרבן נתנאל שלא חשש לזה. ע"כ. וע"ע בערוך השלחן (סי' תע סק"ה) שכתב, והן עתה זה כמה דורות שהבכורות מקילים שלא להתענות בערב פסח, בסיום מסכתא, ולא הלומד בלבד, אלא נאספים רבים וכן שלמים בעת הסיום ואוכלים עמו, ופשט המנהג הזה בכל המדינות, וכנראה שנהגו כן מפני חלישות הדור, והטורח רב בע"פ, ועשיית הסדר ואכילת המרור שאינו יפה לבריאיות. לכן יחשבו את עצמם כאנוסים שאינם יכולים להתענות, וכיון שאינו מן הדין אלא מנהג לא מיחו חכמי הדור במה שנהגו להקל בזה. ע"כ. וכן העלתי בס"ד בשו"ת יביע אומר ח"א (חאו"ח סי' כה והלאה). והנח להם לישראל, אם אינם נביאים בני נביאים הם. ויש להם על מה שיסמוכו. ע"ש.

(ב) בחאו"ח סי' יא, אסור לחתוך ירקות דק דק לפני העופות בשבת משום טוחן, וכדמוכח ממ"ש הב"י שמותר לפרר לחם לפני התרנגולים, שאין טוחן אחר טוחן, הא בירקות דל"ש ה"ט אסור. נ"ב. הנה היה לו להרב המחבר לחלק בזה שאם עושה על מנת לתת לפני העופות לאלתר מותר, שאין בזה משום טוחן, וכמבואר בהר"ן (שבת עד א) בשם הרשב"א, שמותר לחתוך ירקות דק דק ע"מ לאוכלם לאלתר, כמו שהתירו לברור אוכל מתוך פסולת לאלתר, ולפיכך התיר הרשב"א לפרר פתיתי לחם לתרנגולים לתת לפניהם לאלתר, וכדקי"ל לקמן (קנה א) דשוויי אוכלא משוינן. ע"כ. וד' הרשב"א הנה הנם בתשובותיו ח"ד (סי' עה). וכ"כ המאירי (שבת קיד ב). וכן מרן הב"י (סי' שכא) הביא ד' הרשב"א והר"ן הנ"ל, וכ"פ הרמ"א בהגה. וע"ע בשו"ת מהר"ש הלוי (חאו"ח סי' כו), ובשו"ת ירים משה (חאו"ח סי' ה). ובמקום אחר כתבתי לדחות דברי איזה אחרונים מרבני דורינו, שחשבו לערער בזה ע"ד הרשב"א, שאין דבריהם נכונים, ודברי הרשב"א נכונים. וברורים, יתד היא שלא תמוט. כי מן האמור תשובה מוצאת על מ"ש הרה"מ"ח להסתמך על התה"ד, ופסקו הרמ"א בהגה (סי' שכא ס"ט), שאסור לחתוך בשר דק דק לפני העופות הואיל ואינם יכולים לאוכלו בלא חיתוך וקמשוי ליה אוכל. ע"כ. והרי

הרשב"א והר"ן התירו לפרר לחם לעופות דשוויי אוכלא משוינן, ובאמת שהט"ז תמה מאד על הרמ"א בזה. וכן הגר"א הניחו בצ"ע. אולם הפמ"ג (סי' שכד) תירץ שכוונת התה"ד היא באופן שיש איסור משום טוחן, דהיינו כשלא נעשה לצורך לאלתר. וכ"כ בס' נהר שלום (סי' שכ"ד סק"ג). ואף שהקרוב נתנאל (שבת קנה. אות ט') כ' ליישב בענין אחר שכל שעושה דק דק יש להחמיר. נראה שהעיקר כד' האחרונים הנ"ל להקל כשעושה לצורך לאלתר. וכ"פ המשנה ברורה (סי' שכ"א ס"ק ל"ג). לפיכך אף בנ"ד יש להתיר כל שעושה ע"מ לתת לפני העופות לאלתר. וזה ברור להלכה ולמעשה.

ג) בתשובה סי' יג, כתב דמ"ש המחצית השקל בשם הרשב"א שאין סחיטה בשער אפי' מדרבנן, "לא ידעתי איה מקום כבוד ד' הרשב"א". נ"ב. דברי הרשב"א הם בחידושו לשבת (קכח ב). ולכא' כן משמע גם מד' הריטב"א בחי' לשם. וכ"כ בשו"ת דברי שמואל ארדיטי (חאו"ח סי' יא). והוסיף עוד רעים אהובים לשיטה זו. וע"ע בשו"ת יד הלוי (חאו"ח סי' נט). ובמש"כ בשו"ת יביע אומר ח"ד (סי' ל אות יט). ואכמ"ל.

ד) בתשובה סי' יד, בענין נתינת ריח טוב באוכלים ומשקים, הביא דברי הערך השלחן בשם החכם צבי (סי' צב) שיש להקל. והנה לא זכר שר שבשו"ת נחפה בכסף (חאו"ח סי' ד) נשאל במיוחד על זה והעלה להתיר בטוב טעם ודעת. וכן הסכים עמו להקל הגאון מהר"י עייאש בס' שבט יהודה (דמ"א ע"א). וכן העלה הגאון מהר"ח בן עטר בס' ראשון לציון (ביצה כב ב). וכן דעת הגר"י אייבשיץ בס' בינה לעתים (פ"ד מה' יום טוב ה"ו). וכן פסק הגאון מהר"ח בשו"ת רב פעלים ח"ב (סי' נא). וכן העלה בשו"ת ארץ צבי פרומר (סי' צו). ואכמ"ל.

ה) בתשובה סי' יח, כתב לדקדק מ"ש הרשב"א (סי' תתיד), שהמבשל לחולה מסוכן בשבת, אסור לחולה שאין בו סכנה, גזרה שמא ירבה בשבילו, אבל לבריא דלא שייך בו האי טעמא, מותר. ע"כ. במחכ"ת ליתא, ופשוט דלרבנותא נקט חולה שאין בו סכנה וכ"ש לבריא. וכן מפורש בטוש"ע (ר"ס שיח). וז"ל: המבשל לחולה בשבת, אסור (בשבת) לבריא או לחולה שאין בו סכנה, דחיישין שמא ירבה בשבילו. עכ"ל.

ו) בתשובה סי' כו. כתב הרהמ"ח: מעשה שהייתי טרוד לברר פסק הלכה בערב שבת, והוצרכתי לבטל תפלת מנחה, וסמכתי להתפלל ערבית שתיים, האם הדין נותן לעשות כן. והנה לפי מ"ש הפוסקים שהעוסק בצרכי צבור פטור מהתפלה, שהעוסק במצוה פטור מן המצוה, א"כ לפ"ז א"צ לתשלומין, אך יש לצדד דשאני הכא שכבר נתחייבתי בתפלה קודם שאבא לידי כך, וא"כ חל עלי החיוב. וצ"ע. עכת"ד. כוונת הרהמ"ח למ"ש מרן בש"ע (סי' צג ס"ד): העוסק בצרכי צבור כעוסק בתורה דמי. לענין שאינו צריך להפסיק כדי להתפלל, וכתב המג"א שם, וא"צ להתפלל מנחה שתיים לתשלומין, כיון שבשעת חובתו פטור היה מן הדין. דרישה ביו"ד סי' שמא. וכן נ"ל. ודלא כהט"ז. ע"כ. וכוונת המג"א למ"ש הט"ז (סי' קח סק"א), שהביא דברי הדרישה הנ"ל, וכתב, ותמה אני אם יצאו דברים אלו מפיו של אותו צדיק, דהא בש"ע כתב שאם נאנס ולא התפלל שחרית מתפלל מנחה שתיים, וכל שהוא אנוס הוא פטור מתפלה, ולא דמי למ"ש ביו"ד (סי' שמא ס"ב) מי שמת לו מת בשבת, לא יתפלל ערבית במוצ"ש, וביום א' בבוקר א"צ להתפלל שתיים להשלים תפלת הערב שכבר עבר זמנה, ולא דמי למי ששכח ולא התפלל ערבית שמתפלל שחרית שתיים, כיון שבבליה היה פטור להתפלל. ע"כ. דשאני התם שהיה אפשר לו להתפלל שהרי הוא יושב ובטל, אלא שחכמים פטרוהו, ואין זה נקרא אנוס אלא פטור, משא"כ כאן שהוא אנוס שלא היה יכול להתפלל מפני שאין לו פנאי

והו"ל כמו חולה שאינו יכול להתפלל או שיכור, שהוא עצמו בר חיובא הוא. וע"ז תיקנו תשלומין. ע"כ. וכ"כ הט"ז ביו"ד (סי' שמא סק"ה). אבל הש"ך בנקודות הכסף שם, כתב דלק"מ, שכל שלא היה חייב מן הדין כלל פטור אח"כ, הילכך בעוסק בצרכי צבור שאינו חייב בתפלה מן הדין משום שהעוסק במצוה פטור מן המצוה, א"צ להשלים ע"ש. וכן העלה מרן החיד"א בברכי יוסף (סי' צג סק"ג, וסי' תרפז סק"א). ושכן כתב הרב יד אהרן. גם המאמר מרדכי שם סק"ד כתב שהעיקר כדברי הדרישה. ע"ש. ולכאורה מדברי הריב"ש בתשובה (סי' קמ) משמע שחייב בתשלומין, כד' הט"ז, ואפשר דהתם מיירי שהתחילו במצות הקבורה אחר שהתחייבו בתפלה. וע' בפסקי הרשב"ץ (ברכות עמוד קנד) שכתב, יש אומרים דדוקא שכח להתפלל הוא דמשלים, אבל אם נאנס ולא התפלל מפני חולי או מפני חמת המציק או אונס אחר א"צ תשלומין דההיא שעתא רחמנא פטריה ולא היה מחוייב בדבר, והו"ל כמו קטן בזמן תפלת מנחה והגדיל בתפלת ערבית דודאי אינו משלים כיון שלא היה מחוייב כלל, והכי נמי זה האנוס פטור היה, וא"צ להשלים. וכן נראה. אבל יש חולקים. ע"כ. ומכאן סיוע לדברי הדרישה, (אלא שלשון הש"ע ר"ס קח שאם נאנס חייב, לכאורה ל"מ כן). עכ"פ רוב האחרונים הסכימו להדרישה. וע' במאירי (עירובין צו א) ד"ה כבר ידעת, שכל, וכל מצות שנשים פטורות מהן אם רצו לעשותן עושות, אלא שאין מברכות עליהן. וכן בעוסק במצוה, אלא שבאלו הואיל ושייכי במצות אלו, אף על פי שאיזו סיבה פוטרם כשעושים אותה מברכים עליה. ע"כ. אבל בשו"ת הרב ר' חיים אור זרוע (סי' קפג) כתב, ובחורים ההולכים ללמוד תורה פטורים מכל המצות כל זמן שהם בבית רבן, ומ"מ אם ירצו לברך על ציצית ותפלין יכולים, מידי דהוה גבי נשים במ"ע שהז"ג שפסק ר"ת שיכולות לברך וכו'. ע"ש. ומשמע דלדין דקי"ל כהרמב"ם שאין יכולות לברך, גם כאן אין לברך, ויש לדחות. (עמש"כ בשו"ת יביע אומר ח"ג חאו"ח סי' ו אות ח).

אך בעיקר דברי הרהמ"ח נראה דלכתחלה לא היה לו להמשיך בלימודו כשהגיע זמן תפלת המנחה, שהרי אמרו (שבת יא א) לא שנו אלא כגון רשב"י שתורתו אומנותו, אבל כגון אנו מפסיקים בין לק"ש ובין לתפלה, וכן פסק מרן בש"ע (סי' קו ס"ג), ומה שאמרו העוסק בצרכי רבים כעוסק בתורה דמי, היינו כמי שתורתו אומנותו ועסיק באורייתא תדירא, כמ"ש הכ"מ (פ"ו מהל' תפלה ה"ח). אי נמי כמי שמלמד תורה לרבים. וכמו שכתב מרן הכ"מ (פ"ב מהל' ק"ש ה"ה) בשם רבינו ירוחם, שהמלמד תורה לרבים אינו פוסק כלל. וכן פסק הרמ"א בהגה (שם), כיון דהוי ת"ת דרבים. [שזכות הרבים דבר גדול הוא, ואם לא ילמדו עכשיו יתבטלו מלימודם, מרן בש"ע (סי' פט ס"ו)]. וע' במג"א שם. וכן מוכח בבית יוסף (סי' ע). וע"ע בא"ר (שם סק"ג וסי' קו סק"ו). ובשו"ת שאילת שמואל (חאו"ח סי' ט). אבל יחיד הלומד לעצמו בודאי שצריך להפסיק ואין לו לסמוך על תפלת תשלומין.

ומ"ש הרהמ"ח דשאני הכא שכבר נתחייב בתחלת זמן התפלה, הילכך חייב בתשלומין. נראה שזהו ע"פ מאי דקי"ל כה"ג בחגיגה (ט א). וכן פסק הרמב"ם (פ"ב מהל' חגיגה ה"ה), שאם נטמא בליל יום טוב ראשון, אף על פי שטהר למחר פטור, אבל אם נטמא ביום הראשון חייב להביא חגיגתו וראייתו בתוך ימי הרגל כשיטהר. וכתב הכ"מ, מפני שכבר נתחייב בשעה שהאיר היום ביום טוב הראשון. ע"ש. ובשו"ת דבר משה ח"א (חיו"ד סי' פז) בשם מהר"ח עשאל, למד מכאן, דמי שלא התפלל ומת לו מת אחר שהגיע זמן תפלה, כשתגיע שעת תפלת מנחה חייב בתשלומין של שחרית, כיון שבשעה שהאיר היום היה חייב, שהרי לא חלה עדיין עליו אנינות, ורק כשמת קודם שהאיר היום שעדיין לא הגיע זמן תפלת שחרית, פטור מתשלומין. ע"ש. וכ"כ בשו"ת שערי עזרה (חיו"ד סי' כד). ע"ש. והוא הדין להכא.

(ז) בחיו"ד סי' ה', אסר למחוק אות ה' שנכתב לרמוז השם. נ"ב. אינו מוכרח כלל, ואישתמיטתיה דברי מרן החיד"א בס' ברית עולם (דקמ"ח ע"א) בשם מורנו הגאון ר' אליעזר נחום זצ"ל, שהכותב אות ה' ומכין לשם הקדוש ברוך הוא מותר למחוק האות, וכן בס' חסידים (סי' תתקל"ה) התיר למחוק ב' יודין שנכתבו להוראת שם ה'. וכ"כ בשו"ת מלמד להועיל (חאו"ח סי' קיג אות כ), בשם הגאון ר' וואלף המבורג שמותר למחוק או לשרוף אגרת שכתוב בה "ב"ה" בראש האגרת. ובפרט שהכתב שלנו אינו נחשב ככתב גמור לענין זה. וע"ע בשו"ת שואל ונשאל ח"ד (סי' מא). ובשו"ת אגרות משה פיינשטיין כרך ה' (חיו"ד סי' קלח). ואף שבשו"ת צפנת פענח (סי' קצו) ס"ל להחמיר בזה, העיקר כהאחרונים הנ"ל להקל.

ח) במערכות (מע' ב אות יב), כתב, שהכנה"ג (יו"ד סי' כט) הביא דברי המהרי"ו דה"ט שאין לברך על בדיקת הריאה משום דשמא תימצא טריפה והו"ל ברכה לבטלה. והרהמ"ח דחה תירוץ זה, דמה בכך הרי קיים מצות בדיקה, ודמי למ"ש הרמ"א באו"ח סי' תלב גבי בדיקת חמץ, שאפי' לא מצא חמץ אין לחוש, שהמצוה לבדוק שמא ימצא חמץ. ע"ש. ויש לחלק דשאני בדיקת חמץ דאיתחזק איסורא שהרי נשתמש בחמץ כל ימות השנה, ומש"ה הויא תקנה גמורה שיש לברך עליה, אבל בבדיקת הריאה הרי קי"ל נשחטה הותרה שרוב בהמות בחזקת כשרות, ואם נאבדה הריאה כשרה. אלא שבכל זאת חששו בזה להחמיר לבדוק משום מיעוט המצוי, וא"כ ממ"נ אין לברך, שאם כשרה היא, כל הבדיקה מיותרת, ואם טריפה א"כ למה יברך על בדיקתה. תדע שאל"כ תקשי ליה למהרי"ו למה מברכים על השחיטה ניחוש שמא תימצא טריפה, וע"כ משום דסמכין על רוב בהמות שכשרות הן, ומש"ה ברוכי נמי מברכין, משא"כ בבדיקת הריאה אין לתפוס החבל בשני ראשין, שאם כשרה היא הרי א"צ בדיקה כלל, ואם נחוש שמא טריפה היא א"כ הו"ל ברכה לבטלה. (וע' בסי' כח ס"כ, שאין לברך על כיסוי הדם של חיה עד שיבדוק הריאה, דחיישינן שמא טריפה היא, והיינו משום שאפשר לברר. וע' בש"ך ופר"ח וכו"פ שם א), והרוקח (סי' שסו) כ' שאין לברך על בדיקת הריאה משום דקי"ל נשחטה הותרה. ונראה שאף שבכל זאת צריך לבדוק משום מיעוט המצוי, הו"ל כדין דמאי שתיקנו להפריש משום מיעוט המצוי של ע"ה (כמ"ש התוס' שבת יג א) ולא תיקנו לברך עליו, כמבואר בשבת (כג א). ושו"ר שכ"כ הראש אפרים (סי' לט סק"ט). (ואפי' להסוברים שאף בדיעבד יש להחמיר בנאבדה הריאה, מ"מ לא תיקנו ברכה, וה"ט כמ"ש מהרי"ו הנ"ל, ודלא כהע"ה ש' סי' לט סק"ג שהניח בקושיא א) ושוב מצאתי בערוגות הבושם על יו"ד סי' ל"ט סק"ב שהסביר דברי המהרי"ו כמ"ש. וע"ע בשו"ת שם אריה (סי' ט דף קלז ע"ד). ע"ש. וע"ע להגאון רבי עוזיאל לחייאך בספר חיים וחסד (דף צג ע"ג וד'). ובס' גילוי דעת להמהרש"ם (בפתיחה לסי' לט אות ב וג'). ע"ש. ומה שהקשה שם על תירוץ הכנה"ג דבדיקת הריאה הויא בכלל השחיטה, שא"כ יהיה אסור להפסיק בינתים, לק"מ, שמכין שהתחיל במצוה ושחט, שוב אין איסור להפסיק, כמ"ש בשו"ת הרשב"א (סי' רמד), והר"ן (ר"ה לד א), והריטב"א (סוכה לח א), ובב"י (סי' קמ), ושאר פוסקים. וע' באור זרוע ח"א (סי' קמ). ודו"ק.

והנה הכנה"ג העיר שם על דברי המהרי"ו שהיה להם לתקן לברך אחר בדיקת הריאה, והקשה הרהמ"ח דהא כל המצוות מברך עליהן עובר לעשייתן, ומה נשתנה כאן שיברך אחר המצוה. ותירץ, שאפשר שר"ל דהיכא דלא אפשר יברך אח"כ כדין הדלקת הנרות בע"ש שמברך אחר ההדלקה משום דלא אפשר. ע"ש. ותימה על הרהמ"ח דתלי תניא בדלא תניא, והרי דעת רב עמרם גאון והרמב"ם והראב"ה והארחות חיים והמרדכי שצריך לברך קודם ההדלקה, וכן דעת מרן הב"י ובש"ע (סי' רסג), וזהו כמ"ש בפסחים (ז ב) אמר רב יהודה אמר שמואל כל המצוות מברך עליהן עובר

לעשייתן חוץ מטבילת הגר, ואין לומר אין למדין מן הכללות ואפי' במקום שנאמר בהן חוץ, שהרמ"ח עצמו (במערכת א' אות א') הביא דברי המשמרות כהונה דלא שייך לומר כן אלא בדברי התנאים ולא בדברי האמוראים. וע' בחידושי הרמב"ן (פסחים ז ב) דהא דקי"ל כל המצות מברך עליהן עובר לעשייתן, כלל גדול הוא, והא דאמרינן בירושלמי חוץ מקידושי ביאה משום דלא אפשר, לא קי"ל הכי, דמדלא קאמר הכי בש"ס דידן אין לסמוך על הירושלמי בזה. ע"ש. וע"ע ברא"ש (פרק שבועת הדיינין סי' ה') ע"ש. ואף על פי שהרמ"א בהג"ה (סי' רסג), כתב על פי המהרי"ו שקצת נשים נהגו לברך אחר ההדלקה. (כן הוא במקורן של דברים במהרי"ו). מנהג זה אינו על פי ההלכה לדידן דנקטינן ככל הני רבוותא הנ"ל, וכדעת מרן שקבלנו הוראותיו. וכמש"כ באורך במקום אחר. ויותר הי"ל לומר כמ"ש הרב המגיה על פי הגמ' "חוץ מטבילת הגר". [ובאמת שהרבה דברים לא תיקנו עליהם ברכה כלל, מהאי טעמא שאי אפשר לברך עובר לעשייתן, כמ"ש בתשובה ה"ר יוסף בן פלט להראב"ד, שהובאה בריש ספר אבודרהם, ובספר המנוחה לר' מנוח (פרק יא מהל' ברכות), ובס' המאורות (ברכות ס א) ונזכרה בקיצור בתשובת הרשב"א (סי' יח) ולא תיקנו לברך אחר המצוה] וה"נ אשכחן להרמ"א (ר"ס יט) שבהמה שנולדה בה ריעותא מברך על השחיטה לאחר שחיטה. וכן הסכימו האחרונים, עיין בזבחי צדק, וכף החיים שם. ודו"ק.